

54 · Militær efterretningsvirksomhed

Dette kapitel vil overvejende se på de *polske* og *østtyske* efterretningsaktiviteter på det militære område. Selv om de sovjetiske efterretningstjenester på grund af deres størrelse, aktivitetsniveau, erfaringsgrundlag og potentiale synes at have udgjort den største trussel mod Danmark, har det hovedsageligt kun været muligt at dokumentere deres aktiviteter på baggrund af vestlige kilder. Polske og østtyske aktiviteter mod og i Danmark kan derimod beskrives på grundlag af både danske og østlige kilder, hvorfor der nedenfor er fokuseret på en mere dybtgående beskrivelse af aktivitetsniveauet og formålet med de to landes aktiviteter i Danmark. Hertil kommer, at den sovjetiske militære efterretningstjeneste GRU ifølge PET's kilder for perioden 1963-78 i højere grad end tidligere synes at koncentrere sig om indhentning af teknisk-videnskabelige oplysninger. GRU's aktiviteter på dette felt er beskrevet i kapitel 48, hvorfor den sovjetiske tjeneste kun i begrænset omfang vil indgå i dette kapitel. Kapitlet vil blandt andet behandle følgende emner:

- Begrænsede sovjetiske militæraktiviteter;
- Polske aktiviteter i Danmark;
- Østtyske aktiviteter i Danmark;
- DDR's militære efterretningstjeneste og Danmark;
- Hemmelige operationer og subversive aktiviteter i krise- og krigstid;
- Sabotage og specialstyrker mod Danmark.

Fra dansk side var man vel vidende om at Sovjetunionen, Polen og DDR havde overvågningsskibe placeret på forskellige poster i farvandene omkring Danmark, jf. også kapitel 51. Skibstrafikken i Storebælt, Øresund, Kielerkanalen og Nordsøen blev overvåget af skibe fra de tre østlande, og man gik ud fra, at skibene også bedrev elektronisk spionage, en form for indhentning som man fra dansk side havde svært ved at værgе sig imod. „Det kan ligeledes antages, at der under flådemanoeverer, der afholdes af såvel NATO- som Warszawapagt-landene i eller nær danske farvande indsættes yderligere et antal efterretningsskibe til en elektronisk overvågning“, hed det i en dansk efterretningsrapport.¹

Denne antagelse var korrekt. Den polske flåde havde ved observation af NATO's flådeøvelser efter egen opfattelse fået indblik i den vestlige alliances taktiske og operative principper.² Igennem en årrække havde de danske efter-

¹ PET's arkiv, DIIS-samlingen, dokument nr. 15.

² „Ocena aktualnego stanu sił i środków rozpoznania Marynarki Wojennej oraz przedsięwzięcia zmierzające do jego usprawniania w latach 1981-1985“ [Vurdering af den aktuelle status for flådens efterretningsstyrker og -midler samt tiltag, der stiler mod at forbedre den i perioden 1981-1985], manuskript til tale holdt d. 6. november 1980 af chefen for den polske flådestab, AMW, Plany zasadniczych przedsięwzięć i sprawozdania z ich realizacji, 3892/90/3.

retningstjenester – „ifølge pålidelige oplysninger“ – vidst, at Danmark siden 1960 havde været angrebsmål for polske styrker.³ Derfor havde man fra dansk side også rettet opmærksomheden mod de polske tjenester og deres aktiviteter i Danmark. Når man fra østlig side – og måske særligt Polen – rettede blikket mod Danmark, hang dette sammen med, at man vurderede, at de danske stræder og øvrige kystområder ville blive en hovedarena under en væbnet konflikt mellem Øst og Vest.⁴ For at forberede sig bedst muligt på opgaverne under en krig måtte man fremskaffe alle relevante oplysninger om danske militære forhold.

Danske farvande blev hvert år besejlet af polske handelsskibe, som alle havde efterretningsofficerer ombord. Officerernes tilstedeværelse tjente flere formål. FE påpegede, „at skibene kan anvendes som platform for efterretningsmæssige aktiviteter af visuel, fotomæssig og elektronisk art samt formidling af personkontakter.“⁵ Fra østtysk side foreligger en retningslinie fra den militære efterretningstjeneste til handels- og fiskeriflådens kaptajner. Ifølge denne skulle kaptajnen eller en navngiven stedfortræder efter et bestemt mønster foretage observation ved anløb ved vestlige havne.⁶ De danske myndigheder anså også østeuropæiske lystsejlere som en potentiel efterretningsmæssig risiko. Ifølge FE var det blevet bekræftet, at „højststående officerer fra den polske hær og flåde har foretaget ture med disse fartøjer for ved selvsyn (...) at betragte de strækninger af den danske kystlinie, der er velegnede til polske landgangsoperationer.“⁷

Polske lystbåde i danske farvande

År	Antal lystbåde	Antal havneanløb
1975	68	233
1976	40	196
1977	40	156
1978	65	259
1979	41	165
1980	34	111
1981	16	40
1982	7	23

³ „Fokus på polsk efterretnings- og sikkerhedstjeneste“, Fokus nr. 8/76, s. 3, FE's arkiv, 1167/76.

⁴ „Operacyjne przygotowanie morskiego zachodniego TDW“ [Operativ forberedelse af det maritime vestlige krigsteater], rapport fra 1974, AMW, Operacyjne przygotowanie zachodniego morskiego teatru działań wojennych, 4109/99/5.

⁵ „Fokus på polsk efterretnings- og sikkerhedstjeneste“, Fokus nr. 8/76, s. 32, FE's arkiv, 1167/76.

⁶ Thomas Wegener Friis, *Den usynlige front. DDR's militærspionage i Danmark under den Kolde Krig*, 2005, s. 153.

⁷ „Fokus på polsk efterretnings- og sikkerhedstjeneste“, Fokus nr. 8/76, s. 33, FE's arkiv, 1167/76.

I slutningen af 1970'erne vurderede PET, at en del af de polske lystsejlere, der sejlede i danske farvande, var ansat af de polske militære efterretningstjenester. Denne vurdering byggede uden tvivl på, at man som borger i et øst-europæisk land ikke fik lov til at forlade landet, hvis ikke man havde indvilget i at hjælpe de lokale efterretningstjenester, ligesom FE mente, at kun østeuropæiske statsborgere, som blev vurderet politisk pålidelige, fik tildelt udrejsetilladelse af de østlige myndigheder.⁸ I 1980'erne faldt antallet af polske lystbåde i danske farvande i takt med, at både fra Sovjetunionen og Tjekkoslaviet dukkede op. Vedrørende de tjekkoslovakiske sejlere blev det i 1983 bemærket, at ingen af disse havde de nødvendige godkendte sejlplaner og anløbstilladelser.⁹

Polsk kildemateriale viser, at de danske efterretningstjenester havde ret i deres antagelser om, at de polske lystsejlere udførte spionage mod Danmark. Ud over de kilder, der allerede er beskrevet i forrige kapitel, kan nævnes et notat fra 1969, hvoraf det fremgår, at den polske lystbåd „Kaper“ skulle undersøge, om der fandtes militære installationer på Bornholm, og i så fald hvilke. Dette notat viser desuden, at de polske efterretningsofficerer under sejladsen søgte at knytte kontakter til personer, som senere ville kunne udnyttes operativt.¹⁰ To andre kilder, der begge bærer titlen „Vedrørende efterretningssituationen i Danmark“ omhandler modtagelsen af polske lystbåde i danske havne. I den ene beskrives grænsekontrollen som meget sporadisk,¹¹ mens den anden beretter, at båden blev holdt under konstant opsyn af de danske myndigheder.¹²

Begrænsede sovjetiske militæraktiviteter

Sovjetunionen øgede i 1970'erne visse af sine militæraktiviteter i Østersøen. Det betød, at FE fik sværere ved at fastsætte et normalbillede.¹³ Til gengæld voldte den sovjetiske militære efterretningstjeneste GRU tilsyneladende de danske efterretningstjenester mindre besvær i disse år. Igennem perioden 1963-1978 synes GRU enten at have mindsket sine indhentningsoperationer i Danmark eller også har man formået at holde dem hemmelige for de danske

⁸ FE's arkiv, SikNyt, nr. 4, 1982, s. 22.

⁹ FE's arkiv, SikNyt, nr. 1, 1983, s. 11-14. SikNyt, nr. 1, 1985, s. 29-30.

¹⁰ „Notatka operacyjna z przebiegu rejsu s/y 'Kaper' do Danii i NRF w okresie od 07.07. do 16.08.1969r.“ [Operativt notat om forløbet af en sejlads med s/y 'Kaper' til Danmark og Vesttyskland i perioden fra 07.07 til 16.08.1969], efterretningsnotat, 1969, udarbejdet af kommandørkaptajn Ciechowski. IPN, Teczka sytuacji wywiadowczej Danii, 389/455.

¹¹ „Dot: sytuacji wywiadowczej Danii“ [Vedrørende efterretningssituationen i Danmark], udateret bilag, ingen forfatter. IPN, Teczka sytuacji wywiadowczej Danii, 389/455.

¹² „Dotyczy sytuacji wywiadowczej Danii“ [Vedrørende efterretningssituationen i Danmark], afskrift af brev, 9. august 1971, ingen forfatter. IPN, Teczka sytuacji wywiadowczej Danii, 389/455.

¹³ Hans A. Schrøder, *Det sku' vær' saa godt – Danmarks Luftforsvar under Den Kolde Krig*, 2002, s. 279-80.

tjenester. GRU fylder således ikke meget i de danske rapporter for denne tid. Dog var GRU som tidligere nævnt aktiv på det teknisk-videnskabelige område. I de gennemgåede PET-rapporter og indberetninger for perioden 1963-1979 er det sjældent, at den sovjetiske militære efterretningstjeneste GRU gør sig bemærket i form af traditionelt efterretningsarbejde.

I enkelte tilfælde viste PET's undersøgelser dog, at GRU gjorde forsøg på at indhente militære oplysninger om danske forhold ved hjælp af kontakter til danske officerer. Danske officerer var i lighed med embedsmænd, politikere og journalister mål for de østlige efterretningstjenester. Den sovjetiske interesse var at indhente oplysninger om USA, NATO og det danske forsvar. Ofte gik danske officerer direkte til PET eller FE og fortalte om deres oplevelser, når de havde talt med de sovjetiske officerer. Dette fik dog ikke GRU til at afholde sig fra at forsøge sådanne kontakter. I begyndelsen af 1970'erne etablerede en sovjetisk efterretningsofficer således kontakt til en officer fra den danske hær. Efter at han havde talt med den danske officer i flere omgange og havde været på besøg i officerens hjem, tilbød han danskeren „forskellige økonomiske fordele“ for at fremskaffe klassificeret materiale. PET var opmærksom på relationen mellem den danske officer og den sovjetiske efterretningsofficer, og da det nu stod klart, at GRU-officeren havde konspirative hensigter, valgte man fra de danske myndigheders side at skride ind over for ham. Den sovjetiske ambassadør fik besked om, at den pågældende attaché ville blive udvist.¹⁴

I en lignende sag havde en sovjetisk efterretningsofficer igennem et år plejet forbindelse til en dansk officer. Kontakten var blevet etableret ved en festlig sammenkomst arrangeret af den sovjetiske militærrepræsentation og havde gradvis udviklet sig til en „direkte konspirativ efterretningsmæssig forbindelse“. PET havde konstateret mindst 16 møder i parker, på parkeringspladser og andre steder i København og omegn, og ved disse møder havde den danske officer udleveret klassificerede dokumenter vedrørende blandt andet uddannelsen af danske piloter. Som betaling havde danskeren modtaget penge, spiritus og cigaretter. Dette førte i oktober 1977 til endnu en udvisning af en sovjetisk militærmedarbejder.¹⁵

Et punkt, hvor de østlige militære efterretningstjenester dog gjorde sig bemærket, var ved den såkaldte terrænrekognoscering. I begyndelsen af 1960'erne bemærkede man fra dansk side et samarbejde mellem den polske og den sovjetiske militærrepræsentation i Danmark. Samarbejdet, som især omfattede rekognosceringsrejser og indsamling af militære oplysninger, fortsatte tilsyneladende frem til den kolde krigs afslutning.¹⁶ I en månedsrapport vedrørende polske efterretningsaktiviteter i Danmark hed det om de polske

¹⁴ PET's arkiv, DIIS-samlingen, dokument nr. 99 og nr. 100.

¹⁵ PET's arkiv, DIIS-samlingen, dokument nr. 143.

¹⁶ PET's arkiv, DIIS-samlingen, dokument nr. 128.

En sovjetisk besætning i dansk farvand, 1978. (FE/Orlogsmuseet).

rejser på Midt- og Sydsjælland, at det var en landsdel, der „i den polske militære planlægning betragtes som et meget vitalt område, og hvor der i øvrigt bor adskillige interessante personer af polsk afstamning.“¹⁷ Man havde erfaret, at det var Z-II residenturets opgave blandt andet at rekognoscere for skjulesteder og angrebsmål samt hverve lokale medhjælpere til støtte for disse operationer. Endnu en gang havde de danske tjenester således fået bestyrket deres formodninger om årsagerne til de polske efterretningsofficerers interesse for rekognosceringsture, militære anlæg rundt omkring i landet og de polske foreninger i Danmark.¹⁸

I sommeren 1974 vurderede PET, at de østlige tjenester havde afsluttet kortlægningen af Danmark. Dette betød dog ikke, at polske og sovjetiske officerer af den grund hørte op med at rejse rundt i landet. Rejserne rundt i Danmark blev ifølge PET brugt til at præsentere nyankomne efterretningsofficerer for væsentlige militære nøglepunkter i landet, fylde og tømme døde brevkasser samt finde egnede steder til afholdelse af møder. I 1970'erne mente PET, at „mødestederne er øjensynligt udvalgt efter en grundig forudgående rekognoscering, således at man har fundet frem til steder, hvor al observation har været vanskelig.“¹⁹

¹⁷ PET's arkiv, DIIS-samlingen, dokument nr. 2.

¹⁸ PET's arkiv, DIIS-samlingen, dokument nr. 37.

¹⁹ PET's arkiv, DIIS-samlingen, dokument nr. 104.

Polske aktiviteter i Danmark

Som beskrevet i kapitel 20 havde polske efterretningsofficerer i begyndelsen af 1960'erne udfoldet en vis rejseaktivitet i det sønderjyske område, uden at PET dog havde fundet frem til officerernes ærinde. PET vurderede, at der var tale om konspirativt arbejde. Årsagen til den polske interesse for Sønderjylland blev blotlagt nogle år senere, da PET fandt ud af, at polske efterretningsofficerer gennem en længere periode havde afholdt møder med en udenlandsk agent, der løbende fik stillet opgaver af militær karakter. De døde brevkasser, som forskellige steder i Sønderjylland blev anvendt af de polske efterretningsofficerer og deres tyske agent, blev igennem en årrække overvåget af PET.²⁰ Den polske efterretningsevne blev fotografisk dokumenteret. De tre involverede polakker i Danmark var tilknyttet den polske militære efterretningstjeneste Z-II. Affæren førte i 1964 til, at alle tre, heriblandt den polske militærattaché, blev udvist af Danmark.

I den polske efterretningstjeneste forsøgte man efterfølgende at få klarlagt, hvordan de polske officerer var blevet opdaget. Man betragtede det som usandsynligt, at de danske myndigheder kunne være i besiddelse af konkret bevismateriale, eftersom alle operationer var blevet udført under iagttagelse af store sikkerhedsforanstaltninger. Militærattachéens medarbejder, major Gasperowicz, forklarer i et notat, at efterretningsopgaverne altid blev udsat, når der var tegn på overvågning, og at fotografering, kikkertobservation og lignende aldrig blev udført uden omhyggelig camouflering.²¹

Udvisningen synes at have lagt en dæmper på de polske tjenester. Som nævnt i kapitel 46 bemærkede PET i hvert fald en pludselige nedgang i det polske aktivitetsniveau. Nogle få år senere – i 1967 – fandt danskerne dog ud af, at den polske repræsentation som helhed var blevet styrket på det efterretningsmæssige felt, og at den militære repræsentation atter var kommet op på fuld styrke. PET drog den konklusion, „at de polske militærfolk er meget sikkerhedsbevidste og konspirative i deres adfærd samt yderst agtpågivende over for observation, hvilket gør overvågningen af dem til en overmåde vanskelig opgave.“ Den polske militærrepræsentation var tilsyneladende kommet sig oven på den omtalte udvisning.

Polisk militær spionage i Danmark

Det yderst detaljerede polske materiale fra 1960'erne og 1970'erne giver et unikt indblik i de polske efterretningstjenesters arbejde og bekræfter PET's

²⁰ Ib S. Norgaard, *Spionjæger i Danmark – en spionjægers liv og oplevelser i PET*, 2003, s. 108-18.

²¹ „Notatka służbowa dot.: Przypuszczalnych przyczyn wydalenia z Danii oraz zachowania się policji dunskiej“ [Tjenstligt notat vedrørende de formodede årsager til udvisningen fra Danmark og det danske politis adfærd], notat af 3. december 1964, udarbejdet af major Gasparowicz, IPN, Teczka sytuacji wywiadowczej Danii, 389/455.

formodninger om, at de polske tjenester var aktive i Danmark og travlt beskæftiget med konspirativt arbejde.

Efterretningsopgaverne omfattede indhentning af materiale og efterretninger om den politiske, økonomiske, strategiske, materielle og personale-mæssige udvikling i NATO og det danske forsvar. Soldaternes uddannelse, de danske styrker til lands, til vands og i luften samt det territoriale forsvar var ligeledes nogle af de emner, som efterretningsofficererne forventedes at kunne dække. Antallet af officerer, soldater og materiel skulle kendes, ligesom man ønskede at kende til de vanlige mønstre for øvelser og inspektioner.²²

Udover de udarbejdede planer for efterretningsarbejdet fik den polske militærattaché også løbende henvendelser fra den polske generalstab. I marts 1964 anmodede generalstaben eksempelvis om fremskaffelse af militære tidsskrifter, diverse sø- og landkort over Danmark samt oplysninger om Slesvig-Holsten og Norge. Hertil kom ønsket om en besvarelse af en række tekniske og operativt-taktiske spørgsmål vedrørende det danske forsvar, dets materiel og organisering.²³

En metode til at fremskaffe nogle af de ønskede oplysninger var de føromtalt terrænrekognosceringer, som blev udført af de sovjetiske og polske efterretningsofficerer. Fra dansk side formodede, at rejserne rundt i Danmark havde et efterretningsmæssigt formål, hvilket man dog langt fra altid var i stand til at bekræfte.

Ofte blev turene af PET betegnet som familieudflugter, selv om man vidste, at sådanne udflugter også kunne anvendes til efterretningsmæssige formål. Svampeplukning kunne eksempelvis finde sted i nærheden af et militært depot. Erindringslitteraturen og nyt kildemateriale bekræfter da også de danske tjenesters mistanke om formålet med rejserne. I sine erindringer beretter den sovjetiske KGB-officer Boris Grigorjev, at besøgene på de forskellige kirkegårde rundt om i Danmark, heriblandt Bornholm, var et skalkeskjul for at besigtige forskellige militærinstallationer.²⁴ Det samme var ofte tilfældet, når polske efterretningsofficerer besøgte kirkegårde på deres rejser, som det vil fremgå nedenfor.

En polsk rejseplan fra 1964 med titlen „Plan for ture i marken i 1964“ viser, hvordan de polske efterretningsofficerer fra Z-II tilrettelagde deres rejser

²² „Zadania wywiadowcze na teren Danii“ [Efterretningsopgaver på dansk område], ordre af 4. december 1964, udarbejdet af Cz. Sochal/Generalstaben. IPN, Korespondencja z Attachatami Wojskowymi Państw Skandynawskich, 371/451. „Zadania wywiadowcze na teren Danii na rok 1964“ [Efterretningsopgaver på dansk område for året 1964], ordre af 2. december 1963. IPN, Korespondencja z Attachatami Wojskowymi Państw Skandynawskich, 371/451.

²³ Brev af 16. marts 1964 fra chefen for Generalstabens militærattachéafdeling til militærattaché Kuckowski ved den polske ambassade i København. IPN, Korespondencja z Attachatami Wojskowymi Państw Skandynawskich, 371/451.

²⁴ Boris Grigorjev, *Skandinavijska s tjernogo khoda. Sapiski rasvedtjiki: S serjosnogo do kurjosnogo*, [Skandinavien ad bagindgangen. En efterretningsofficers beretning: Fra seriøst til kuriøst], 2002, s. 194.

rundt i Danmark med henblik på at indhente efterretninger om det danske forsvar.²⁵ Planen beskriver, hvilke rejser militærattachéen og hans folk skulle gennemføre i årets løb, hvilke byer der skulle besøges, hvornår disse rejser skulle finde sted, og hvilke objekter man skulle observere. Rejseplanen er unik, fordi den både beskriver turens officielle formål – den begrundelse man over for de danske myndigheder gav for at legitimere rejser til eksempelvis Fyn og Jylland – og turens faktiske formål – indhentning af efterretninger om danske militærinstallationer og andet af interesse for de polske efterretningstjenester. De polske efterretningsofficerer skulle blandt andet studere og kontrollere følgende militære mål i Danmark:

- flyvepladser,
- flådestationer,
- kaserner,
- magasiner og depoter,
- radaranlæg.

Af en arbejdsplan fra december 1964 fremgår det, at Z-II skulle fremskaffe skitser og fotos af sådanne objekter.²⁶ Rejseplanen viser, hvordan de fra Polen fremsatte ønsker er blevet forsøgt indhentet af efterretningstjenestens officerer i Danmark. Et tilbagevendende punkt i planen var studiet af „gunstige lokaliteter for indsættelse af landsætningsstyrker og luftlandestyrker“. Det var dog ikke kun åbenlyse militære objekter, der blev studeret. Infrastruktur såsom broer, trafikknudepunkter, rørledninger, raffinaderier og igangværende anlægsarbejde indgik også i rækken af objekter, som skulle iagttages.

Enkelte ture gik til Norge og havde til formål at iagttage forskellige militære objekter og indhente efterretninger om det norske forsvar. Også her havde man til opgave at iagttage „vigtige trafikknudepunkter og broer“.

Rejserne blev som regel kun udført af officerer, men når det officielle formål eksempelvis var en turist- eller familieudflugt, medbragte man officerernes familier, selv om der var tale om et efterretningsmæssigt formål med rejsen. I visse tilfælde valgte man fra polsk side forskellige overfarter for henholdsvis ud- og hjemrejsen, hvilket kan have været et forsøg på at minimere PET's mulighed for at følge polakkernes færd. Blev det konstateret, at man

²⁵ „Plan wyjazdów w teren na rok 1964“ [Plan for ture i marken i 1964], arbejdsplan af 28. april 1964, udarbejdet af H. Kuckowski/militærattaché i København. IPN, Korespondencja z Attachatami Wojskowymi Państw Skandynawskich, 371/451. Planen rækker fra marts til udgangen af oktober 1964.

²⁶ „Zadania wywiadowcze na teren Danii“ [Efterretningsopgaver på dansk område], ordre af 4. december 1964, udarbejdet af Cz. Sochal/Generalstaben. IPN, Korespondencja z Attachatami Wojskowymi Państw Skandynawskich, 371/451.

blev overvåget, skulle de planlagte opgaver såsom observation af militære objekter eller fotografering ikke udføres.²⁷

Som allerede nævnt forventede PET, at polakkerne på deres rejser i Danmark rekognoscerede for mødesteder til brug for de polske efterretningsofficerer og deres agenter og kontakter. Polske dokumenter viser, at en sådan udpegning af mødesteder fandt sted, og at de polske efterretningsofficerer på deres rejser i Danmark indhentede oplysninger og materiale til etablering af „personbaserede kontaktsystemer“ og „ikke-personbaserede kontaktsystemer“ (kontakt via døde brevkasser), som det teknisk kaldtes. Sådanne kontaktsystemer blev etableret i en række danske byer. Den polske efterretningstjeneste var i hvert fald i perioden februar – november 1968 og fra april 1971 til juni 1973 beskæftiget med at etablere sådanne kontaktsystemer forskellige steder i Danmark. I Jylland, på Fyn, Sjælland og Falster etableredes disse systemer, som var nødvendige, for at de polske efterretningsofficerer kunne kommunikere med deres agenter, uden at PET fik kendskab til forbindelsen. Kontaktsstederne og postkasserne placeredes i både skovområder og parker såvel som inde midt i byerne, og de polske officerer fotograferede og beskrev systemerne nøje, så hovedkvarteret i Polen kunne følge med i det efterretningsmæssige arbejde.

Kontaktsystemerne blev formentlig udarbejdet af polske sagsbehandlere i Polen, og deres beskrivelser af systemerne redegør i detaljer for, hvordan de polske efterretningsofficerer skulle komme i forbindelse med deres danske og udenlandske agenter, når de skulle mødes i Danmark. Kodeord, diverse tegn og advarsler samt mødesteder er med støtte fra fotos og tegninger nøje beskrevet i det polske materiale.

I Slagelse, Åbenrå, Kolding, Vejle, Sønderborg og København havde de polske efterretningstjenester forberedt både mødesteder og brevkasser.²⁸

²⁷ „Plan wyjazdów w teren na rok 1964“ [Plan for ture i marken i 1964], arbejdsplan af 28. april 1964, udarbejdet af H. Kuckowski/militærattaché i København. IPN, Korespondencja z Attachatami Wojskowymi Państw Skandynawskich, 371/451.

²⁸ For eksempel „Opis systemu łączności osobowej 'Buty'“ [Beskrivelse af det personlige kontaktsystem 'Sko'], 22. juni 1973, udarbejdet af løjtnant Grabiszewski. „Opis trzelementowego systemu łączności bezosobowej 'Granica'“ [Beskrivelse af det tredelte upersonlige kontaktsystem 'Grænse'], 22. juni 1973, udarbejdet af løjtnant Grabiszewski. „System łączności osobowej 'Deptak'“ [Det personlige kontaktsystem 'Strøget'], 20. september 1972, udarbejdet af løjtnant Grabiszewski. „Pięcioelementowy system łączności bezosobowej 'Las'“ [Det femdelte upersonlige kontaktsystem 'Skov'], 16. august 1972, udarbejdet af løjtnant Grabiszewski. „Opis systemu łączności osobowej 'Pasaż'“ [Beskrivelse af det personlige kontaktsystem 'Passage'], 17. marts 1972, udarbejdet af løjtnant Grabiszewski. „System łączności bezosobowej 'Park'“ [Det upersonlige kontaktsystem 'Park'], 19. november 1971, udarbejdet af løjtnant Grabiszewski. „Zasadnicze i zapasowe miejsca spotkań w m. Vejle“ [Primære og alternative mødesteder i Vejle], 13. august 1971, udarbejdet af major Jaworski. „System łączności bezosobowej 'Fiord' w m. Vejle“ [Det upersonlige kontaktsystem 'Fjord' i Vejle], 13. august 1971, udarbejdet af major Jaworski. „Miejsca spotkań w m. 'A' przeznaczone dla ag. 'August'“ [Mødesteder i byen 'A' beregnet for agenten 'August'], 23. april 1971, udarbejdet af major Jaworski. „System łączności bezosobowej 'Fiord' w m. 'A' proponowany dla ag. 'August'“ [Det upersonlige kontaktsystem 'Fjord' i byen 'A' foreslået til agenten 'August'], 23. april 1971, udarbej-

Derudover fandtes der brevkassesystemer i Holte, Odense, Næstved, Århus og Nykøbing Falster²⁹, mens der i Lyngby/Charlottenlund og Frederikshavn var fastlagt personlige mødesteder.³⁰ I Slagelse havde man valgt byens – ifølge polakkerne – mindre attraktive biograf, Scala, som signalsted i kontakten med en agent, og i Kolding havde man etableret et møde- og postkassesystem som anvendtes i kontakten med den ikke nærmere identificerede agent „August“. Det fremgår dog, at „August“ arbejdede i Forbundsrepublikken Tyskland. I København etableredes et lignende kontaktsystem for efterretningstjenestens forbindelse med „agent Walter“.³¹

Eftersom den polske og den sovjetiske arbejdsmåde har været lig hinanden, må de sovjetiske efterretningstjenester formodes at have haft lignende kontaktsystemer. De såkaldte „upersonlige forbindelser“ er ligeledes velkendte i en DDR-sammenhæng.³² I Danmark ser man eksempelvis brugt hos HVA-agenten „Depot“, der, når han fandt et stykke hæfteplaster under håndtaget på sin bil, skulle begive sig til sin døde postkasse i Mindeparken i Århus.³³ I modsætning til de polske og sovjetiske havde det østtyske forbindelsessystem imidlertid ikke noget med ambassaden at gøre.

Østtyske aktiviteter i Danmark

De danske efterretningstjenester havde længe kun få indikationer på, at Danmark havde større efterretningsmæssig interesse for de østtyske efterretningstjenester. Østtyske efterretningsaktiviteter på dansk jord var i de danske efterretningstjenesters bevidsthed nærmeste ikke-eksisterende op gennem

det af major Jaworski. „Opis systemu łączności 'Centrum'“ [Beskrivelse af kontaktsystemet 'Centrum'], oktober 1968, udarbejdet af Rafał. „Miejsce spotkania 'Posąg'“ [Mødestedet 'Statue'], februar 1968. „System łączności bezosobowej 'Południowy' w 'A'“ [Det upersonlige kontaktsystem 'Sydlig' i 'A'], februar 1968, ingen forfatter. Alle ovennævnte kilder stammer fra IPN, Teczka systemów łączności Danii, 389/104.

²⁹ For eksempel „Trzyelementowy system łączności bezosobowej 'Kro'“ [Det tredelte upersonlige kontaktsystem 'Kro'], 14. marts 1973, ingen forfatter. „Pięcioelementowy system łączności bezosobowej 'Bajka'“ [Det femdelte upersonlige kontaktsystem 'Eventyr'], 15. november 1972, udarbejdet af løjtnant Grabiszewski. „Schowek i sygnalówka 'Tårnet' w rejonie m. 'A'“ [Gemmedet og signalsted 'Tårnet' i området ved byen 'A'], april 1968, ingen forfatter. „System łączności nieosobowej 'Café'“ [Det upersonlige kontaktsystem 'Café'], maj 1968, ingen forfatter. „System schowków 'Sport' w 'A'“ [Gemmededssystemet 'Sport' i 'A'], 1968, ingen forfatter. Alle ovennævnte kilder stammer fra IPN, Teczka systemów łączności Danii, 389/104.

³⁰ „System łączności osobowej 'Fona'“ [Det personlige kontaktsystem 'Fona'], 21. januar 1972, udarbejdet af løjtnant Grabiszewski. IPN, Teczka systemów łączności Danii, 389/104. „Miejsce spotkania 'Sten'“ [Mødestedet 'Sten'], 1968, ingen forfatter. Begge kilder stammer fra IPN, Teczka systemów łączności Danii, 389/104.

³¹ „Opis systemu łączności 'Centrum'“ [Beskrivelse af kontaktsystemet 'Centrum'], oktober 1968, udarbejdet af Rafał. IPN, Teczka systemów łączności Danii, 389/104.

³² Helmut Müller-Enbergs, *Inoffizielle Mitarbeiter des Ministerium für Staatsicherheit. Anleitung für die Arbeit mit Agenten, Kundschaftern und Spionen in der Bundesrepublik Deutschland*, 1998, s. 181.

³³ „Bericht über Treff mit Paul am 30.8.1964“, BStU, AIM 2093/72.

1960'erne. Runa-sagen fik i slutningen af 1950'erne de danske efterretnings-tjenester til at slutte, at Østtyskland blev brugt som base for efterretningsvirk-somhed rettet mod Danmark, og man vidste desuden, at de østlige tjenester var aktive under Østersøugerne. De første indikationer på en større østtysk interesse for Danmark kom i sommeren 1965, hvor en dansk reserveofficer blev idømt fængselsstraf for at have ladet sig hverve af den østtyske efterret-ningstjeneste og derefter forsøgt at lade sig hverve af FE som dobbeltagent.³⁴ På forskellig vis blev FE informeret om, at reserveofficeren allerede havde videregivet oplysninger om det danske forsvar. Derfor blev reserveofficeren sigtet og senere hen også dømt for spionage.³⁵

På trods af disse eksempler på østtysk interesse for Danmark vurderede man fra dansk side, at det østtyske ønske om en dansk anerkendelse af staten DDR afholdt de østtyske tjenester fra at drive efterretningsvirksomhed i Danmark.³⁶ Den 16. marts 1968 viste denne vurdering sig at være forkert, idet DDR-borgeren Gustav Holm Haase blev anholdt for spionage mod Danmark.³⁷ Han havde gennem en årrække rejst som forbindelsesmand til agenter i Danmark under falsk navn og identitet. Sagen blev af FE betegnet som „bemærkelsesværdig“, fordi det var første gang man havde entydigt bevis for, at østtyske efterretningstjenester opererede på dansk jord. På grund af de manglende afsløringer havde de danske tjenester indtil da ikke regnet spio-nage-risikoen fra DDR som overhængende. Som i næsten alle andre sager vedrørende illegales aktiviteter blev den østtyske efterretningsvirksomhed på dansk jord opdaget ved et tilfælde. Også sagen mod Jörg Meyer afslørede en årrække senere, at de danske antagelser om østtysk tilbageholdenhed var for-kerte. Jörg Meyer var sendt til Danmark som illegal og opererede i 5 år under dække af at være vesttysk sømand. Han nåede at hverve en ung dansk kvinde, som udleverede fortroligt materiale, og videresende dette materiale til DDR, inden han i efteråret 1978 blev pågrebet.³⁸

Begge sager var givetvis medvirkende til, at FE i slutningen af 1970'erne vurderede, at størstedelen af den østtyske efterretningsaktivitet blev udført af illegale, og ikke af efterretningsofficerer på repræsentationen som hos de øv-

³⁴ FE's arkiv, Ugeoversigt nr. 13, 17. juni 1965. Reserveofficeren henvendte sig til FE og fortalte om hvervningen i DDR, men FE troede ikke på reserveofficerens forklaring. Efterfølgende undersø-gelser viste da også, at det var reserveofficeren selv, som af egen drift havde kontakten den østtyske efterretningstjeneste. FE mistænkte ham for med økonomiske motiver for øje efterfølgende at for-søge at lade sig hverve af FE og derved fungere som dobbeltagent.

³⁵ FE's arkiv, Halvårsoversigt nr. 1/1965, s. 81-83; Ugeoversigt nr. 19, 9. september 1965. To år senere kom det frem, at en dansk antikvitethandler igennem en årrække havde arbejdet som agent for den østtyske efterretningstjeneste MfS. Hans opgaver havde hovedsagelig rettet sig mod NATO-mål. Selv om den hvervede tilsyneladende ikke havde videregivet oplysninger om danske styrker eller NATO-installationer på dansk grund, viste sagen, at danske statsborgere også var af interesse for de østtyske efterretningstjenester. Halvårsoversigt nr. 2/1967, s. 115-116.

³⁶ FE's arkiv, Halvårsoversigt nr. 1/1968, s. 107.

³⁷ FE's arkiv, Halvårsoversigt nr. 1/1968, s. 107.

³⁸ FE's arkiv, SikNyt Januar 1979, s. 7.

rige østlande.³⁹ Særligt Jörg Meyer-sagen havde desuden vist, at sådanne illegale ofte blev styret af føringsofficerer via møder i tredjelande.⁴⁰ Ikke en eneste ansat ved den østtyske repræsentation var af FE blevet identificeret som tilknyttet de østtyske efterretningstjenester i 1979, men ikke desto mindre blev DDR sammen med Sovjetunionen og Polen vurderet til at udgøre den væsentligste efterretningsmæssige trussel mod Danmark.⁴¹

DDR's militære efterretningstjeneste og Danmark

De danske myndigheders vurdering af de østtyske efterretningstjenesters forsigtighed med at benytte sig af DDR's ambassade i det operative arbejde fremstår også ud fra en nutidig betragtning som rimelig korrekt. Som tidligere beskrevet etablerede MfS' udlandstjeneste HVA sig senest i 1973 med et legalt residentur på ambassaden.⁴² Dog herskede der i de østtyske tjenester som nævnt en vis tilbageholdenhed over for at udnytte mulighederne i det legale residentur fuldt ud. Hvorvidt DDR's militære efterretningstjeneste, der i denne periode arbejdede under navnet Verwaltung Aufklärung – ikke at forveksle MfS Hauptverwaltung Aufklärung (HVA) – ligeledes etablerede et legalt residentur på ambassaden, er endnu ikke fuldt afklaret. En oversigt over tjenestens semilegale residenturer på handelsrepræsentationerne i Vesten før anerkendelsen viser, at tjenesten endnu ikke havde officerer på DDR's handels- og trafikrepræsentation i København i slutningen af 1960'erne.⁴³

At Verwaltung Aufklärung ønskede at få foden inden for i Danmark var ganske klart. DDR ønskede at få akkrediteret en militærattaché i København. I Østberlin stod kommandørkaptajn Peter Schreiber fra den militære efterretningstjeneste parat til at overtage posten.⁴⁴ Militærattaché-embedet gav den militære efterretningstjeneste mulighed for at bedrive efterretningsvirksomhed i Vesten. Den anden mulighed var at lade efterretningsofficererne fungere i en civil dækfunktion. Førstnævnte havde den fordel at attachéen helt åbenlyst kunne beskæftige sig med militære og sikkerhedspolitiske spørgsmål, mens ulempen var at de danske efterretningstjenester ville være opmærksomme på ham fra starten. En civil dækfunktion kunne skjule – i hvert fald i nogen tid – at det drejede sig om en efterretningsmand. Til gengæld måtte han fare med lempe i forbindelse med sine indhentningsopgaver. De danske

³⁹ FE's arkiv, SikNyt April 1979, s. 17.

⁴⁰ Jörg Meyer havde for eksempel haft flere møder med sine føringsofficerer i både Sverige og Finland.

⁴¹ FE's arkiv, SikNyt Juli – oktober 1979.

⁴² Se kapitel 46.

⁴³ Walter Richter, *Der militärische Nachrichtendienst der DDR und seine Kontrolle durch das Ministerium für Staatssicherheit*, 2002, s. 369.

⁴⁴ Richter, Sst., s. 371.

tjenester PET og FE var på det rene med, at de med en militærattaché inviterede en fjendtlig efterretningstjeneste indenfor. Dog var det ikke udelukkende et problem. De vidste fra attacheens ankomst, hvad de havde at gøre med, hvilket umiddelbart lettede deres arbejde. Samtidig åbnede akkrediteringen i København for, at danskerne ville kunne stille krav om et tilsvarende arrangement i Østberlin.⁴⁵ I sidste ende valgte Danmark samme kurs som hovedparten af NATO-landene og accepterede ikke en østtysk militærattaché i Danmark. Det er særdeles sandsynligt, at Verwaltung Aufklärung reagerede ved at placere sine folk i andre stillinger på ambassaden. PET mistænkte således i tiden fra ambassadens oprettelse til DDR's opløsning i 1990 en relativt stor del af de akkrediterede diplomater for at være efterretningsfolk.⁴⁶ Danskerne manglede imidlertid ofte vished, fordi østtyskerne optrådte forsigtigt. En entydig identifikation af tjenestens såkaldte legalister foreligger imidlertid endnu blot fra slutningen af 1980'erne.

Østtyskernes tilbageholdenhed med at udnytte deres nye ambassade fuldt ud i efterretningsarbejdet skyldtes ikke, at DDR ikke interesserede sig for Danmark. Særligt DDR's militære efterretningstjeneste prioriterede Danmark ganske højt. Netop ved indgangen til perioden for dette kapitel satte Verwaltung Aufklärung for alvor fokus på Danmark, der gik fra at være et land af almindelig interesse til at være et kerneområde for tjenestens arbejde. Den definerede således fra midten af 1960'erne sit hovedarbejdsfelt som NATO-kommandoerne Centraleuropa og BALTAP. I denne definition lå også forklaringen på DDR's interesse for Danmark. Det var ikke fordi landet i sig selv udgjorde nogen frygtindgydende modstander for Warszawapagten og for DDR's Nationale Folkehær (NVA), men på grund af nøglepositionen ved stræderne.⁴⁷

Verwaltung Aufklärung havde umiddelbart tre årsager til at sætte Danmark på dagsordenen i starten af 1960'erne. Den første og mest markante grund var Danmarks samarbejde med Vesttyskland i Enhedskommandoen, BALTAP. Vesttyskland var landets hovedmodstander og en fjende, som den østtyske ledelse var rede til at tillægge alle mulige motiver. To på hinanden følgende østtyske forsvarsministre og medlemmer af SED's politbureau advarede den østtyske ledelse om konsekvenserne af oprettelsen af BALTAP. De profeterede, at det dansk-vesttyske forsvarssamarbejde ville føre til vesttysk kontrol, som det vesttyske militær, der blev fremstillet som Hitlers revanchistiske arvtagere, ville udnytte som udgangspunkt for en krig mod DDR. Set med østtyske briller undergik Danmark dermed en forvandling fra en relativt harmløs nabo til en umiddelbar trussel mod DDR's sikkerhed.⁴⁸

⁴⁵ PET's arkiv, DIIS-samlingen, dokument nr. 227.

⁴⁶ Se kapitel 76.

⁴⁷ Thomas Wegener Friis, *Den usynlige front*, s. 289ff.

⁴⁸ Sst., s. 64ff.

Den anden grund til, at Verwaltung Aufklärung's interesse for Danmark steg, var at DDR i begyndelsen af 1960'erne blev integreret i Warszawapagtens krigsplaner mod Danmark. DDR's militær fik i den sammenhæng tildelt en rolle – om end ikke hovedrollen – i forbindelse med en invasion af de danske øer, der var en vigtig brik i Sovjetunionens planer om erobring af Vesteuropa i krigstilfælde. Det medførte et øget ansvar for efterretningsarbejdet i forhold til Danmark for Verwaltung Aufklärung. Dette skete i koordination med de øvrige Warszawapagtlande. I retningslinier for den østlige alliances efterretningsarbejde havde Verwaltung Aufklärung specifikt fået tildelt hovedansvaret for efterretningsarbejdet i Vesttyskland og et delansvar for Danmark.⁴⁹ Til gengæld tilsagde koordinationen af efterretningsopgaver mellem Warszawa-pagt-landene ikke, at østtyskerne skulle tage sig af de øvrige nordiske lande. Arkivmaterialet i militærarkivet i Freiburg bekræfter denne fordeling, idet det viser at østtyskerne var omfattende informeret om Danmark, men kun i begrænset omfang lå inde med oplysninger om de andre lande i Norden.

En sidste og mindre årsag til, at Verwaltung Aufklärung satsede mere på Danmark, var, at tjenesten i 1964 overtog de østtyske værns tidligere selvstændige efterretningsafdelinger. Dermed kom også Folkemarinens efterretningsafdeling under tjenestens direkte kontrol. Folkemarinens hovedmodstander var BALTAP og dermed også Danmark. Den betydning, som BALTAP spillede for det østtyske efterretningsarbejde generelt, fremgår i øvrigt af en alenlang liste over MfS' HVA's hovedmål. Af over 1500 efterretningsmål var blot to danske, nemlig BALTAP's hovedkvarter samt hovedkvarteret for landstyrkerne i Jylland.⁵⁰

DDR's maritime indhentning

Med overtagelsen af værnenes efterretningsafdelinger fik Verwaltung Aufklärung en række værktøjer stillet til sin rådighed, som tjenesten indtil da ikke havde rådet over. Det drejer sig om mulighederne for at benytte sig af signalopklaring (SIGINT) samt af rekognoscering (RECINT), der i DDR gik under fællesbetegnelsen operativ-taktisk opklaring. Disse to metoder kan virke lidet glamourøse, men ikke desto mindre er det vanskeligt at overvurdere SIGINT og RECINT's betydning for DDR's militære efterretningsarbejde. På grund af nærheden mellem DDR og Danmark var det muligt for østtyskerne simpelthen at se og lytte sig til store mængder af informationer.

Dette gjaldt ikke mindst til søs, hvor skibe fra Volksmarine og den danske marine befandt sig ansigt til ansigt. De tre flåder i Warszawapagtens Forenede Østersøflåde delte ansvaret for rekognosceringen i de nærliggende farvande

⁴⁹ Sst., s. 47.

⁵⁰ „Zielobjekte der HVA“ aftrykt som Dokument 21 hos: Hubertus Knabe, *Westarbeit des MfS. Das Zusammenspiel zwischen „Aufklärung“ und „Abwehr“*, 1999.

mellem sig. De sovjetiske styrker tog sig af Nordsøen, Skagerrak og Kattegat. Polakkerne holdt øje med Østersøen øst for Bornholm, mens den østtyske folkemarine virkede som bindeled mellem de to zoner. Således havde østtyskerne ansvaret for Storebælt, Kieler-bugten, Mecklenburger-bugten og Arkona-Bækkenet.⁵¹ Overvågningen af NATO-enheder og deres aktiviteter i dette område blev varetaget af et omfattende system, der omfattede grænsetroppers vagttårne og radar på land, en net af marinens skibe til søs samt af marinens helikoptere og luftvåbnets 3. luftforsvarsdivision i luften over Østersøen.

Overvågningssystemet skulle sikre, at det østtyske forsvar på ethvert givet tidspunkt havde styr på NATO-enhederne i folkemarinens operationsområde. Efter østtyskernes eget skøn drejede det sig om godt 600 flådeenheder og installationer. Ved et krigsudbrud havde østtyskerne forpligtet sig til have styr på 70 % heraf inden for 12 timer og 85 % efter 24.⁵² Denne overvågning skulle sikre det østtyske fuld viden om NATO's „order of battle“. Derudover skaffede den konstante overvågning af NATO-styrkerne løbende informationer om deres øvelsesaktiviteter, der blev analyseret for at give et billede af, hvorledes de vesttyske og danske styrker forventedes at reagere i krigstilfælde.

Til brug for den tekniske spionage eller signalopklaringen disponerede Verwaltung Aufklärung dels over lyttestationer i DDR, dels over fire specialbyggede efterretningsskibe, „Hypograph“ (1961), „Comet“ (1972), „Meteor“ (1972) og „Jasmund“ (1985). Ved hjælp heraf aflyttede Verwaltung Aufklärung NATO's radiokommunikation i en radius, der nåede ud til linjen Skagen-Cuxhaven-Den Helder-Ostende-Metz-Basel.⁵³ Dermed var hele Danmarks territorium omfattet. Ved hjælp af efterretningsskibene kunne Verwaltung Aufklärung samt MfS' Hovedafdeling III (Funkaufklärung), som militæret samarbejdede med på dette område, også aflytte radiokæde-forbindelser – altså den æterbårne telefoni – i Danmark og Nordtyskland. Derved kunne østtyskerne lytte med på langdistancetelefonsamtaler. I den sammenhæng foreligger for eksempel rapporter, der viser at østtyskerne periodevis havde mulighed for at lytte med på ACE HIGH, NATO's kommunikationsnet. Efterretningsskibene rådede desuden over fotografisk udstyr til optisk opklaring af de danske kyster.⁵⁴ Den type af efterretningsvirksomhed optog en anelig andel af Verwaltung Aufklärungs personaleressourcer. Den sidste østtyske efterretningschef Alfred Krause vurderede, at den leverede godt en femtedel af tjenestens informationer.⁵⁵ I Danmarks tilfælde har denne procent-sats formodentlig været noget højere.

⁵¹ Thomas Wegener Friis, *Den usynlige front*, s. 140.

⁵² Sst., s. 141.

⁵³ Joachim Schunke, „Feindbild und Beurteilung des Gegners in der NVA“ i Wolfgang Wünsche (red.), *Im Gleichschritt? Zur Geschichte der NVA*, 2001, s. 165.

⁵⁴ Thomas Wegener Friis, *Den usynlige front*, s. 145.

⁵⁵ Hans Rudolf Fuhrer, „Die Schweiz und Österreich im Fadenkreuz des militärischen Nachrichtendienstes der DDR?“, *Jahrbuch für internationale Sicherheitspolitik*, 1999, s. 512.

Opprioriteringen af Danmark blandt DDR's militære efterretningstjenestes opgaver slog ret hurtigt igennem i det analysemateriale, som tjenesten udfærdigede. Endnu i starten af 1960'erne var det mangelfuldt. Analytikerne påpegede i denne sammenhæng, at de fattedes andre kilder end de offentligt tilgængelige. De beklagelser svandt op gennem 1960'erne, hvilket umiddelbart kan tolkes som en tilfredshed med de informationer, som de operative enheder fremskaffede. I forbindelse med den løbende forbedring af analyse-situationen og dermed for sikkerheden, som tjenesten selv betragtede det, i billedet af Danmark kan der fremhæves tre højdepunkter. Det første var 1965, da det for første gang lykkedes DDR's militære efterretningstjeneste at fremskaffe papirer, der behandlede NATO's alarmeringsplaner for BALTAP-området. Indtil dette tidspunkt havde østtyskernes vurdering heraf hvilet på „kvalificerede gæt“, som de støttede på de indhentede materiale om for eksempel øvelser.

Det andet højdepunkt var Verwaltung Aufklärungs medvirken til et stort forskningsprojekt i det østtyske forsvar omkring problematikken „blokade af Østersøudfaldsvejene“ i 1977. Dette projekt var det største af sin art, der blev gennemført omkring Danmark. Det sammenfattede mere omfattende og systematisk end tjenestens løbende analyser information om NATO's forsvar af Danmark og stræderne. Materialet indeholdt desuden forudsigelser af operationsmønstre for forskellige typer af flådeenheder under BALTAP samt forudsigelser om, hvilken vej det danske og vesttyske militær ville udvikle sig i årene fremover.⁵⁶

Det tredje og sidste højdepunkt var, da den militære efterretningstjeneste i 1984 udgav det omfattende værk „Die Streitkräfte der NATO auf dem Territorium der BRD“ (3. udg. 1989). Med værket tog tjenesten skridtet fra at producere hemmelige analyser til offentligt og i meget stort oplag at løfte sløret for en del af sin viden om modstanderen. Sammenlignes informationer i denne bog, der ikke blot behandlede Vesttyskland men hele den militære efterretningstjenestes kerneområde nemlig NATO's kommando for Centraleuropa og BALTAP, med rapporter fra indgangen til den her behandlede periode, ses et klart sammenfald. Tjenesten havde efter godt tyve år med Danmark som en del af stamrepertoiret opnået en viden, der gjorde det muligt at fortælle alverden, hvad der ved indgangen til 1960'erne var hemmelig militær viden.

HUMINT i Danmark

Med hensyn til Verwaltung Aufklärungs HUMINT – brugen af agenter og informanter – er informationer for perioden 1960-1980 ganske mangelfulde.

⁵⁶ Thomas Wegener Friis, *Den usynlige front*, s.195ff.

Det hænger sammen med, at tjenesten ved DDR's opløsning bevidst søgte at tilintetgøre materiale, der kunne bringe agenterne i fare for strafforfølgelse.

Enkelte agenter er siden hen blevet kendt, størstedelen af disse er behandlet i et senere afsnit, idet deres hvervningstidspunkt ikke med sikkerhed kan fastslås, men det vides, at de var aktive i 1980'erne. Der foreligger imidlertid troværdige informationer om en af Verwaltung Aufklärungs agenter i den her behandlede periode. Det drejer sig om en østtysk mand, der blev indsluset i Danmark i 1961. Han bosatte sig i Jylland i nærheden af to danske militærenheder.⁵⁷ Denne agent virkede her som såkaldt „Objektbeobachter“, dvs. en agent, der qua sin fysiske placering havde mulighed for at overvåge militære installationer udefra. Han havde derigennem mulighed for at holde styr på aktiviteten ved enhederne. Denne funktion havde særlig betydning i krisesituationer. Her kunne NATO-troppernes reaktionsmønstre give Østberlin et fingerpeg om, hvor alvorligt situationen skulle betragtes. Den militære efterretningstjeneste havde med dette for øje udarbejdet check-lister over opførsel, der kunne virke foruroligende. Der drejede sig for eksempel om inddragelse af soldaternes orlov eller forhøjet beredskab på hospitaler, der kunne antyde, at en krig kunne være lige om hjørnet.⁵⁸ Foruden disse opgaver havde objektbeobachteren typisk også mulighed for forsigtigt at udfritte personer med relation til forsvaret.

Om end objektbeobachter var en agenttype, der overvejende arbejdede for den militære efterretningstjeneste, hvervede MfS' HVA omtrent samtidig den danske agent „Depot“, som denne tjeneste søgte at bringe i stilling i nærheden af BALTAP's hovedkvarter i Karup.

På baggrund af det foreliggende materiale er det ikke muligt entydigt at af- eller bekræfte, hvorvidt Verwaltung Aufklärung rådede over kilder internt i det danske forsvar. En kilde fra 1968 tyder imidlertid på, at den militære efterretningstjeneste ikke havde opnået et sådan hvervningsgennembrud i Danmark. Således blev en østtysk agent sendt til København i 1968 for at finde frem til adressen på COMLANDZEALAND – ledelsen for landstyrkerne på Sjælland og Øerne. Hvis Verwaltung Aufklärung på dette tidspunkt havde haft et gennembrud i Danmark og måske endda havde en agent placeret centralt i det danske militær, synes rejsen overflødig.⁵⁹

Hvor stammede da Verwaltung Aufklärungs forbedrede oplysninger om Danmark fra? For at kunne besvare dette spørgsmål er det væsentligt at erindre, at forsvarssamarbejdet mellem Vesttyskland og Danmark ikke blot var et problem for DDR. Enhedskommandoen rummede også muligheder for de østtyske efterretningstjenester. Vesttyskland var gennem hele den Kolde Krig deres foretrukne operationsområde. Det var her, de havde den helt domi-

⁵⁷ PET's arkiv, DIIS-samlingen, dokument nr 262.

⁵⁸ Thomas Wegener Friis, *Den usynlige front*, s. 86.

⁵⁹ Sst., s. 102.

En Ivan Rogov-båd har været lidt for langt inde på dansk område omkring Hesselø og følges nu pænt ud af minelæggeren Falster og fregatten Peder Skram. Fra 1980'erne. (Søværnets Fototjeneste/Marinens Bibliotek).

nerede andel af deres agenter samt alle deres hidtil kendte topagenter. I et senere kapitel vil der blive redegjort for, hvorledes disse agenter indberetninger også i vidt omfang bidrog til Østberlins efterretningsbillede af Danmark.⁶⁰

⁶⁰ Se kapitel 76.